

УДК 37.013.83+37.011

ХАРАКТЕРОЛОГІЧНІ ОЗНАКИ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ: СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ПІДХІД

Надія Павлівна Павлик

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедра соціальної педагогіки та педагогічної майстерності
Житомирський державний університет імені Івана Франка
м. Житомир, Україна

Анотація

Стаття присвячена розв'язанню актуальної проблеми узгодження поширених у педагогічному обігу дефініцій з інноваційною для української наукової думки категорією неформальної освіти. Предметом дослідження виступає система характерологічних ознак неформальної освіти як необхідної умови однозначності її трактування та використання у педагогічній літературі. Основними завданнями статті визначено аналіз наукової літератури щодо сутності та змісту поняття «неформальна освіта» та виділення його характерологічних ознак. У статті представлено основні причини змішування різних форм освіти, висвітлено результати порівняльного аналізу категорій «неперервна освіта», «освіта дорослих», «позашкільна освіта», «інформальна освіта» з категорією «неформальна освіта»; виділено основні характерологічні ознаки неформальної освіти та окреслено її роль у соціально-педагогічному контексті.

Ключові слова: *неформальна освіта; ознаки; характеристики.*

Постановка проблеми в контексті сучасної педагогічної науки та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Актуальність теоретичного дослідження неформальної освіти як педагогічної категорії визначається необхідністю однозначності вживання наукового апарату; узгодження поширених у педагогічному обігу дефініцій «освіта дорослих», «неперервна освіта», «освіта впродовж життя», «неформальна освіта», «інформальна освіта», «позааудиторна освіта», «громадська освіта» тощо; з'ясування базових характеристик неформальної освіти як інноваційної для української школи, концепції та відповідних технологій. Вирішення окресленої проблеми забезпечить можливість розв'язати важливе наукове завдання побудови теоретико-методологічного базису розвитку системи освіти в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній науковій літературі існують різні *підходи до визначення* неформальної освіти як педагогічної категорії. Зокрема, неформальну освіту розглядають як форму освіти дорослих (А. Гончарук, Н. Горук, С. Зінченко, Н. Мартінова, Н. Сулаєва, Л. Тимчук); як умову реалізації концепції неперервного навчання (Н. Верхоглядова, В. Давидова, Ю. Деркач, М. Лещенко); як синонім позашкільної або позааудиторної навчально-виховної діяльності (Т. Кристопчук, В. Стрижалковська, І. Яковлева); як почасти неструктурований, безсистемний і нецілеспрямований процес пізнання нового або об'єднання за інтересами (С. Закревська, Г. Нестеренко, О. Тишкова). На нашу думку, така ситуація викликана: інноваційністю терміна «неформальна освіта»; великою кількістю досліджень з порівняльної педагогіки, у яких по-різному перекладаються близькі за значенням терміни; випереджувальним характером розвитку педагогічних концепцій та послугоуванням наявним термінологічним апаратом.

Формулювання цілей статті. Згідно з результатами аналізу різних підходів до визначення неформальної освіти, постає потреба виділення характерологічних ознак неформальної освіти для забезпечення однозначності у розумінні та використанні цього терміна. Тому *завданнями* нашої статті є аналіз наукової літератури щодо сутності та змісту поняття «неформальна освіта» та виділення його характерологічних ознак.

Методи: аналіз, узагальнення і систематизація науково-теоретичних положень; синтез, вивчення результатів навчальної діяльності студентів; статистичні методи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «неформальна освіта» увійшов у науковий обіг європейських країн наприкінці ХХ ст. як реакція на актуальні суспільні перетворення щодо створення умов для залучення окремих категорій людей та груп до соціального розвитку. На нашу думку, процес створення та вживання терміна відбувався еволюційним шляхом – через поступове поширення та поглиблення розуміння альтернативних форм освіти, а не як штучно придумана категорія для позначення певного поняття або феномену. Ефективність використання різних форм неформальної освіти для досягнення результатів формування громадянськості, залучення людей до просоціальної діяльності, їх активізація та сенсибілізація сприяли поширенню досвіду її упровадження та потреби теоретичного обґрунтування цих ефектів. Це зумовило розвиток досліджень щодо сутності та змісту неформальної освіти, а також розробок, спрямованих на визначення та тлумачення цього поняття. Важливо відмітити факт, що найбільш успішний досвід неформальної освіти часто піддається

процесам формалізації як інтеграції у державну систему освіти, що також утруднює розмежування категорій. Схожа тенденція відзначена у дослідженні І. Яковлевої [6], де зазначається, що рушійною силою системного розвитку неформальної освіти є ситуація постійної конкуренції між минулими та сучасними змістом і формами навчання. Аргументами такої боротьби між формальною та неформальною системами в Україні для неформальної освіти є мобільність, гнучкість та можливість швидко реагувати на актуальні потреби людей і громад; для формальної – можливість гарантувати результати та сертифікацію.

Нами було проведено порівняльний аналіз категорій, суміжних до поняття неформальної освіти, результати якого висвітлено у таблиці 1.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз суміжних категорій дослідження

Категорії	Їх дефініції	Порівняння з неформальною освітою
Неперервна освіта	Пізнання, що відбувається впродовж щоденної діяльності під час роботи, відпочинку або спілкування; немає структурованих цілей та форм; зазвичай не підтверджується сертифікатом [8, с. 32–33]	<i>Спільне:</i> відсутність сертифікатів або дипломів. <i>Відмінне:</i> неформальна освіта є цілеспрямованою та послідовною
Освіта дорослих	Процес поєднання власного практичного (професійного) досвіду з колективним досвідом інших людей або широким соціальним досвідом [1]	<i>Спільне:</i> інтерактивність форм організації процесу пізнання; можливість професійного зростання. <i>Відмінне:</i> неформальна освіта може ґрунтуватися не на професійних інтересах

Позашкільна (позааудиторна) освіта	Система навчальних і виховних заходів, що є невід’ємною складовою освітнього процесу та здійснюється з метою створення умов для всебічного розвитку, соціального становлення та самореалізації учнів і студентів [3]	<i>Спільне:</i> створення умов для самореалізації особистості. <i>Відмінне:</i> обов’язковість упровадження позашкільної, позааудиторної освіти
Інформальна освіта	Пізнання, що спрямоване на вирішення конкретних проблем особи; не має організованої підтримки; є експериментальним та холистичним; може бути неусвідомленим [9]	<i>Спільне:</i> актуальність змісту освіти для її учасників. <i>Відмінне:</i> наявність організованості, усвідомленості та теоретичної бази упровадження

Таким чином, неформальна освіта, маючи певні спільні характеристики з іншими процесами пізнання, навчання та виховання, є, однак, відмінною внаслідок інших методологічних основ і технологій її упровадження. Тобто є важливим виділити необхідні та достатні ознаки неформальної освіти для можливості відокремлення її від інших форм.

Проведений аналіз теоретичних досліджень дозволив нам виділити сталі (обов’язкові) та варіативні (залежно від організаторів і учасників) характерологічні ознаки неформальної освіти.

Сталі (обов’язкові) характеристики – визначають сенс і зміст неформальної освіти, ґрунтуються на методології та теоретичних підходах до її упровадження, слугують у якості необхідних і достатніх ознак відокремлення неформальної освіти від інших видів:

- виведення процесу навчання поза межі освітнього інституційного простору, що сприяє соціальному включенню молоді, її залученню до різних соціальних інститутів;
- добровільність і партисипативність як рівна участь усіх учасників освітнього процесу;
- наявність сприятливого психологічного середовища для спілкування, навчання та взаємодії;

- відповідність потребам учасників і, відповідно, спрямованість на подолання дефіциту певних компетентностей;
- соціально-педагогічний потенціал неформальної освіти для роботи з різними категоріями клієнтів (оскільки характеризується розширенням можливостей набуття освіти незалежно від часу, віку, стану здоров'я, соціального статусу, тощо);
- надання психологічного захисту та соціальної обізнаності учасникам в сучасних умовах нестабільності;
- нефіксованість часових меж здобуття неформальної освіти (особливо важливо для виключених і дискримінованих категорій населення, зокрема одиноких матерів, багатодітних матерів, людей з вадами здоров'я, молоді з девіантною поведінкою тощо);
- використання різноманітних форм і методів організації процесу навчання (переважання інтерактивних методів, організація діяльності на базі різних установ, відсутність вимог щодо обсягу лекційного, лабораторного тощо матеріалу; можливість урахування особливостей фізичного і психічного стану учасників);
- відсутність централізації, вищих органів управління або адміністрування та ієрархічного характеру організації системи неформальної освіти;
- орієнтація на потреби учасників (що відповідають соціальним нормам у сфері працевлаштування, самореалізації, психологічного здоров'я і т. д. – оволодіння або поглиблення іноземних мов, вузька професіоналізація, наприклад навички у сфері арт-терапії);
- практикоорієнтованість, згідно з якою кількість теоретичного матеріалу обмежується до мінімуму, навчання орієнтоване на досвід (життєвий, професійний, емоційний) учасників;
- строга реалізація теоретичних підходів до організації процесу навчання (особистісно особистісного, гуманістичного, діяльнісного, акмеологічного, аксіологічного);
- цілеспрямованість діяльності учасників, усвідомленість ними потреб та очікуваних результатів від процесу навчання;
- варіативність програм і термінів навчання; гнучкість змісту, форм і методів навчання;
- відсутність оцінювання та сертифікації на державному рівні.

Варіативні (змінні) характеристики неформальної освіти залежать від цілей, ціннісних орієнтацій і спрямованості учасників процесу неформальної освіти; запитів соціальних інститутів, що його організують; матеріальних, часових і людських ресурсів:

- відносна незалежність цілей і змісту неформального навчання, оскільки почасти його організують громадські, релігійні, державні організації відповідно до власних пріоритетів та інтересів;
- можливість упровадження індивідуальної форми навчання у вигляді консультацій, психотерапевтичних сесій тощо;
- ситуаційна дисинхронія процесів навчання, оцінювання, рефлексії шляхом відтягнення процесів рефлексії та оцінювання результатів у часі; часто процес оцінювання досягнень неформальної освіти відбувається у професійних та навчальних колективах учасників внаслідок зростання рівня їх компетенцій;
- самокерованість вибору педагогів і лідерів, які організують навчальний процес; можливість громадського характеру управління;
- неструктурованість цілей навчання, часу, навчально-методичного забезпечення, науково-педагогічного супроводу;
- вибір і залучення наперед визначених цільових груп (підлітків, молоді, жінок, прийомних батьків тощо);
- відкритість груп неформальної освіти (на відміну від формальної, де групи переважно закриті).

Аналіз представлених характерологічних ознак дозволяє виділити явні недоліки (або можливі ризики) системи неформальної освіти щодо її ролі та місця у системі факторів соціалізації. Отже, до негативних характеристик нами зараховано:

- можливість поширення асоціальних ідей, організацій і впливів серед учасників навчання;
- неконтрольованість інформаційних впливів, що відбуваються у середовищі неформальної освіти;
- відсутність системного характеру та узгодженості із загальними освітніми планами, змістом навчання і його цілями;
- невизнання сертифікатів неформальної освіти на рівні держави та її окремих органів і організацій;
- неможливість контролю рівня кваліфікації організаторів і виконавців системи неформальної підготовки.

Виділені негативні характеристики є вагомими важелями впливу на роль неформальної освіти, оскільки можуть знижувати її значення в уявленнях населення. Основною причиною виникнення та поширення таких факторів ризику у середовищі неформальної освіти є відсутність законодавчого забезпечення її діяльності у нормативно-правовому полі України [4].

Однак значне переважання позитивних характеристик дозволяє стверджувати про вагомий роль неформальної освіти для сучасного розвитку української державності. Соціально-педагогічне значення неформальної освіти зумовлюється виділеними С. Ларсоном положеннями щодо її ролі у суспільстві:

- вільний доступ до участі (незалежно від статусу, гендеру, місця проживання, національності, віку);
- диференціація змісту навчання залежно від потреб;
- інтерактивність та інноваційність форм навчання;
- можливість створення та використання соціальної влади шляхом пропагування критичних ідей [7].

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у досліджуваному напрямі. Соціально-педагогічний підхід до визначення змісту та форм неформальної освіти визначається потребами в організації системи навчання для соціально-виключених груп населення або підвищення конкурентоспроможності молоді в умовах постійних трансформацій; можливістю формування соціальних компетенцій учасників процесу неформального навчання залежно від їх потреб і інтересів; необхідністю розширення доступу до освіти як умови самореалізації в суспільстві; важливістю практичного упровадження провідних науково-теоретичних підходів у освітні процеси для гуманізації та демократизації українського суспільства. Проблема формування системи неформальної освіти в Україні нині характеризується нечіткістю та розмитістю її базових категорій, тому проведене дослідження дало змогу виділити характерологічні ознаки неформальної форми навчання для забезпечення наукової однозначності. *Перспективи* подальших досліджень вбачаємо у проведенні аналізу методологічних підходів до обґрунтування й упровадження неформальної освіти; виділенні основних історичних етапів становлення неформальної освіти в Україні; вивченні та систематизації досвіду упровадження неформальної освіти в різних соціальних інститутах.

Список використаних джерел

1. *Зінченко С.* Неформальна освіта та самоосвіта як підгрунтя успішної професійної самореалізації викладачів вищих навчальних закладів мистецького напрямку [Електронний ресурс] / Світлана Зінченко. – Режим доступу: <http://andragogika.com.ua/statti-zinchenko.html>
2. *Колесникова И. А.* Основы андрагогіки : учеб. пособ. / И. А. Колесникова, А. Е. Марон, Е. П. Тонконогая. – М. : Академия, 2003. – 240 с.
3. *Ніколенко Л. М.* Поняття позааудиторної діяльності у соціально-педагогічному аспекті / Л. М. Ніколенко // Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. – 2013. – №1 (5). – С. 21–25. – (Серія «Педагогіка і психологія»).
4. *Проблема* визнання та розвитку неформальної освіти в Україні [доповідь] / кол. авт. // Тематична група «Освіта», Школа європейської інтеграції для лідерів громадянського суспільства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ipro.org.ua/upload/.../Education.doc
5. *Сандецька О. О.* Проблеми оцінювання освітніх досягнень дорослих у Польщі / О. О. Сандецька // Педагогічний Альманах. – 2011. – Вип. 12. – Ч. 3. – С. 175–178.
6. *Яковлева И. А.* Инновационные перспективы неформального образования детей и молодежи в Беларуси: Опыт социального аудита / И. А. Яковлева // Вісник Харківського національного університету ім. Н. В. Каразіна. – 2011. – № 948. – С. 242–247.
7. *Larsson S.* Popular adult education institutions as educational avantgarde / S. Larsson // The second Nordic conference on adult learning “Meaning, Relevance and variation”. – Linköping University, 2007. – P. 26–27.
8. *Making a European Area of Lifelong Learning a Reality.* – Brussels: Commission of the European Communities, 2001. – 46 p.
9. *Rohs M.* Zur Theorie formellen und informellen Lernens in der IT-Weiterbildung [Електронний ресурс] / M. Rohs. – Hamburg: Helmut-Schmidt-University, 2007. – Режим доступу: http://opus.unibw-hamburg.de/opus/frontdoor.php?source_opus=1230

References

1. *Zinchenko S.* Neformalna osvita ta samoosvita jak pidgruntja uspishnoi profesijnoi samorealizacii vykladachiv vyshyh navchalnyh zakladiv mysteckogo naprjamu [Elektronnyj resurs] / Svitlana Zinchenko. – Rezhym dostupu: <http://andragogika.com.ua/statti-zinchenko.html>
2. *Kolesnikova I. A.* Osnovy andragogiki : ucheb. posob. / I. A. Kolesnikova, A. E. Maron, E. P. Tonkonogaja. – M. : Akademia, 2003. – 240 s.
3. *Nikolenko L. M.* Ponjattja pozaaudytornoj dijalnosti u socialno-pedagogichnomu aspekti / L. M. Nikolaenko // Visnyk Dnipropetrovskogo universytetu imeni Alfreda Nobelja. – 2013. – № 1 (5). – S. 21–25. – (Serija «Pedagogika i psihologija»).
4. *Problema vyznannja ta rozvytku neformalnoi osvity v Ukraini [dopovid] / kol. avt. // Tematychna grupa «Osvita», Shkola evropejskoi integracii dlja lideriv gromadjanskogo suspilstva Ukrainy [Elektronnyj resurs].* – Rezhym dostupu: www.ipo.org.ua/upload/.../Education.doc
5. *Sandecka O. O.* Problemy ocinjuvannja osvitnih dosjagnen doroslyh u Polshi / O. O. Sandecka // Padagogichnyj Almanah. – 2011. – Vyp. 12. – Ch. 3. – S. 175–178.
6. *Jakovleva I. A.* Innovacionnye perspektivy neformalnogo obrazovanija detej i molodezhy v Belarusi: Opyt socialnogo audita / I. A. Jakovleva // Visnyk Harkivskogo nacionalnogo universytetu im. N. V. Karasina. – 2011. – № 948. – S. 242–247.
7. *Larsson S.* Popular adult education institutions as educational avant-garde / S. Larsson // The second Nordic conference on adult learning «Meaning, Relevance and variation». – Linköping University, 2007. – P. 26–27.
8. *Making a European Area of Lifelong Learning a Reality.* – Brussels: Commission of the European Communities, 2001. – 46 p.
9. *Rohs M.* Zur Theorie formellen und informellen Lernens in der IT-Weiterbildung [Elektronnyj resurs] / M. Rohs. – Hamburg: Helmut-Schmidt-University, 2007. – Rezhym dostupu: http://opus.unibw-hamburg.de/opus/frontdoor.php?source_opus=1230

Надежда Павловна Павлик

кандидат педагогических наук, доцент
кафедры социальной педагогики и педагогического мастерства
Житомирский государственный университет
имени Ивана Франко
E-mail: pavnad@ukr.net

Павлик Н. П.

ХАРАКТЕРОЛОГИЧЕСКИЕ ПРИЗНАКИ НЕФОРМАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ: СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД

Аннотация

Статья посвящена решению актуальной проблемы согласования распространенных в научном обиходе дефиниций с инновационной для украинской научной мысли категорией неформального образования. Предметом исследования выступает система характерологических признаков неформального образования как необходимого условия однозначности его трактования и использования в педагогической литературе. Основными задачами статьи определены анализ научной литературы касательно сущности и содержания понятия «неформальное образование» и выделение его характерологических признаков. В статье представлены основные причины смешения различных форм образования, продемонстрированы результаты сравнительного анализа категорий «непрерывное образование», «образование взрослых», «внешкольное (внеаудиторное) образование», «информальное образование» с категорией «неформальное образование»; выделены основные характерологические признаки неформального образования и очерчена его роль в социально-педагогическом контексте.

Ключевые слова: *неформальное образование; признаки; характеристики.*

Nadiia Pavlivna Pavlyk

Cand. of Sc. (Pedagogy), Assistant professor
Assistant professor of Social Pedagogy and Pedagogical
Excellence Department
Zhytomyr Ivan Franko State University
E-mail : pavnad@ukr.net

Pavlyk N.

THE CHARACTEROLOGICAL FEATURES OF NON-FORMAL EDUCATION: SOCIAL AND PEDAGOGIC APPROACH

Abstract

The article deals with the topical problem solution of coordination the widespread in the pedagogic circulation definitions with the innovative category of non-formal education for Ukrainian scientific opinion. According to this, the author defines the different approaches to the definition of informal education as the pedagogic category. It is noted that there is its affiliation with such definitions as «adult education», «permanent education», «lifelong education», «informal education», «informal education», «extracurricular education» and «public education». The system of characterological features of non-formal education as the necessary conditions of its representation uniqueness and usage in the pedagogic literature is the subject of the research. The key task of the article is the analyses of the scientific literature in relation to the essence and content of the concept «non-formal education» and its characterological features accentuation. The material of the research presents the comparative analysis techniques of the categories, which are related to the concept «non-formal education». As a result, the author analyzes common and different characteristics of the category of analyses and presents the compulsive and variable-based (which differs according to organizers and participants) characterological features of non-formal education. The research proves that the non-formal education is of paramount importance in modern Ukrainian nationality and defines its social and pedagogic values. The obtained results serve as the important step to the methodological approach analysis of non-formal education substantiation and implementation; as the main stages accentuation of its formation in Ukraine. The learning and systematization of the experience formation of non-formal education in different social institutions is revealed by the author.

Keywords: *characteristics; features; non-formal education.*